

ประกาศกรมทรัพย์สินทางปัญญา

เรื่อง การขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์

ตุ๊กตาชาววังบ้านบางเสด็จ

ทะเบียนเลขที่ สข 68100271

เพื่อให้การขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์เป็นไปตาม พระราชบัญญัติคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ พ.ศ. 2546 อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 32 แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2545 กรมทรัพย์สินทางปัญญาจึงออกประกาศไว้ ดังต่อไปนี้

ให้ขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ตุ๊กตาชาววังบ้านบางเสด็จ คำขอเลขที่ 65100313 ทะเบียนเลขที่ สข 68100271 ซึ่งมีรายการทางทะเบียนตามบัญชีแนบท้ายประกาศฉบับนี้

ทั้งนี้ ให้มีผลตั้งแต่วันยื่นคำขอขึ้นทะเบียน 1 พฤศจิกายน 2565

ประกาศ ณ วันที่ ๒๒ ธันวาคม พ.ศ. 2568

(นางอรมน ทรัพย์ทวีธรรม)
อธิบดีกรมทรัพย์สินทางปัญญา

ทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์

ตุ๊กตาชาววังบ้านบางเสด็จ

Ban Bang Sadet Court Doll หรือ Tuk Ka Ta Chao Wang Ban Bang Sadet

- (1) เลขที่คำขอ 65100313 ทะเบียนเลขที่ สช 68100271
- (2) วันที่ยื่นคำขอ 1 พฤศจิกายน 2565 วันที่ขึ้นทะเบียน 1 พฤศจิกายน 2565
- (3) ผู้ขอขึ้นทะเบียน จังหวัดอ่างทอง
- ที่อยู่ ศาลากลางจังหวัดอ่างทอง ตำบลบางแก้ว อำเภอเมืองอ่างทอง จังหวัดอ่างทอง 14000
- (4) รายการสินค้า ตุ๊กตาปั้นดินเผา
- (5) คุณภาพ ชื่อเสียง คุณสมบัติหรือคุณลักษณะเฉพาะของสินค้า

คำนิยาม

ตุ๊กตาชาววังบ้านบางเสด็จ หรือ Ban Bang Sadet Court Doll หรือ Tuk Ka Ta Chao Wang Ban Bang Sadet หมายถึง ตุ๊กตาปั้นดินเผาผลิตจากดินเหนียวเนื้อละเอียดผ่านกระบวนการปั้นและเผาจนสุก เป็นสีส้มแดงหรือสีอิฐ มีทั้งชนิดทาสี และไม่ทาสี ตกแต่งสวยงาม จัดวางแบบตัวเดี่ยวหรือจัดประกอบเป็นชุด ที่สะท้อนถึงเอกลักษณ์ไทยดั้งเดิมและแบบร่วมสมัย จากภูมิปัญญาการผลิตตุ๊กตาชาววังที่สืบทอดกันมาจนเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของบ้านบางเสด็จ ผลิตในพื้นที่ตำบลบางเสด็จ อำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง

ลักษณะของสินค้า

- (1) ประเภทสินค้า ตุ๊กตาปั้นดินเผาแบบตัวเดี่ยว หรือแบบจัดประกอบเป็นชุด
- (2) ลักษณะสินค้า
- รูปร่าง ตามแบบจำลอง เช่น ชุดผักและผลไม้ สัตว์ ของใช้ เครื่องดนตรี วิถีชีวิต และอาชีพพื้นบ้าน ขนบธรรมเนียมประเพณีไทย การละเล่นไทย ความคิดเชิงจินตนาการและสร้างสรรค์ เป็นต้น บางชิ้นอาจใช้วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ตกแต่งเพิ่มเติม
 - ขนาด ขนาดของตัวตุ๊กตาปั้นดินเผาที่ไม่รวมฐาน มี 3 ขนาด คือ ขนาดจิ๋ว มีความสูงไม่เกิน 3 เซนติเมตร ขนาดกลาง มีความสูงตั้งแต่ 3 - 10 เซนติเมตร และขนาดใหญ่ มีความสูงตั้งแต่ 10 - 25 เซนติเมตร
 - สี ชนิดทาสี ตามแบบจำลองหรือตามความต้องการ และชนิดไม่ทาสี มีสีส้มแดงหรือสีอิฐ

กระบวนการผลิต

วัตถุดิบ

ดินเหนียวสีน้ำตาลหรือสีน้ำตาลที่มีลักษณะ เนื้อละเอียด นุ่ม และมีความเหนียวมาก ปราศจากกรวด หิน หรือสิ่งปะปนอื่น ๆ จากพื้นที่อำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง

การเตรียมดิน

สามารถดำเนินการได้ 2 ลักษณะคือ

(1) การเตรียมดินแบบแห้ง นำดินเหนียวมากรองเพื่อนำกรวด ทราย หรือสิ่งปะปนออก ผึ่งแดดให้ดินแห้ง แล้วจึงนำไปผ่านกระบวนกรบั่นให้ละเอียด เก็บส่วนที่เป็นผงดินไว้ในภาชนะที่เหมาะสม เมื่อนำมาใช้ให้น้ำผงดิน มาผสมกับน้ำ นวดคล้าให้เข้ากันจนได้เนื้อดินเหนียว

(2) การเตรียมดินแบบเปียก นำดินเหนียวใส่ในภาชนะที่เหมาะสม จากนั้นเติมน้ำให้ท่วมแล้วกววน ให้ละลายเข้ากัน หมักทิ้งไว้ประมาณ 2 - 3 วัน จนเปลี่ยนเป็นโคลน แล้วนำไปกรองด้วยอุปกรณ์ เช่น กระชอน ตะแกรง เป็นต้น เอาเฉพาะน้ำโคลนจนได้เนื้อดินหนาตามความเหมาะสม นำไปผึ่งแดดพอให้ดินแห้งหมาด ๆ จากนั้นนำดินมานวดให้เข้ากันเป็นก้อนตามขนาดที่ต้องการ แล้วห่อด้วยผ้าชุบน้ำหมาด ๆ ใส่ภาชนะบรรจุปิดมิดชิด เก็บไว้ในที่ร่มสำหรับเตรียมปั้น

การปั้น

(1) การปั้นต้นแบบหัวตุ๊กตา โดยการทำแม่พิมพ์ส่วนหัวตุ๊กตา นำดินเหนียวมาปั้นขึ้นรูปตัวแบบหัวตุ๊กตา ในรูปแบบและขนาดต่าง ๆ ตามต้องการ โดยปั้นให้ถูกต้องตามตำแหน่งและได้สัดส่วน แล้วนำหัวต้นแบบมาหล่อ ทำแม่พิมพ์ด้วยปูนปลาสเตอร์

(2) การทำส่วนหัวตัวตุ๊กตา นำดินเหนียวปั้นเป็นก้อนให้มีขนาดเหมาะสมกับแม่พิมพ์ จากนั้นใส่ลง แม่พิมพ์หัวตุ๊กตาประกบให้แน่น แล้วแกะออกมาผึ่งลมให้พอหมาด จึงนำไปตากแห้ง

(3) การปั้นตัวตุ๊กตา นำดินเหนียวมาคลึงเป็นเส้นกลม ให้ตรงกลางใหญ่ ปลายสองข้างเรียวสำหรับพับครึ่ง ทำเป็นลำตัวและขา จากนั้นปั้นดินเหนียวเป็นเส้นกลมยาวเรียว นำมาติดส่วนบนเป็นบ่าและแขน แล้วนำส่วนหัว มาเสียบประกอบกับลำตัวโดยใช้น้ำเป็นตัวประสาน จัดท่าทางตามที่ต้องการ หรือการปั้นตามแบบจำลอง หรือตามความต้องการ แล้วผึ่งลมจนแห้งสนิท

การเผา

การเผาตุ๊กตา นำตุ๊กตาที่ผ่านการผึ่งลมจนแห้งสนิทแล้วใส่ภาชนะ วางบนเตาเผา เช่น เตาถ่าน เตาแก๊ส เป็นต้น การเผาต้องควบคุมให้ความร้อนกระจายโดยรอบอย่างทั่วถึง และค่อย ๆ ปรับเพิ่มความร้อน เพื่อป้องกันการแตกหัก โดยระยะเวลาและระดับความร้อน พิจารณาตามประเภทของเตาเผาที่ใช้ เเผาจนดินสุกแดง กรณี การเผาด้วยเตาถ่าน ให้โรยแกลบลงบนตุ๊กตาจนถึงขอบที่กั้น ใช้ระยะเวลาในการเผาประมาณ 4 - 6 ชั่วโมง หรือ สังเกตว่าแกลบสุกทั่วทั้งเตา ปล่อยให้ไฟมอด แล้วจึงเก็บตัวตุ๊กตาเมื่อเตาเย็นลง ตุ๊กตาที่เผาเสร็จแล้วจะมี สีแดงส้มหรือสีอิฐ

การระบายสีและตกแต่ง

นำตุ๊กตาที่เผาเสร็จเรียบร้อยแล้วมาขัดตกแต่ง แล้วลงสีน้ำพลาสติกสีขาวรองพื้นรองจนสีแห้ง จากนั้น ลงสีน้ำมันเคลือบอีกชั้น แล้วจึงระบายสีทีละชั้น โดยแต่ละชั้นต้องรอให้สีแห้งก่อนจึงจะลงสีชั้นต่อไปได้ อาจทำการตกแต่งเพิ่มเติมโดยนำวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ มาประกอบ ยึด ติด ให้สวยงามตามรูปแบบที่ต้องการ

การประกอบเข้าชุด

นำตุ๊กตาที่ตกแต่งเรียบร้อยแล้วมาประกอบติดให้แน่นบนฐานรองที่หุ้มด้วยผ้า โดยเลือกขนาดให้เหมาะสม จัดวางได้ทั้งแบบตัวเดียว หรือจัดแบบเป็นชุดตามที่ต้องการ

การบรรจุหีบห่อ

(1) รายละเอียดบนฉลากหรือบรรจุภัณฑ์ให้ประกอบด้วยคำว่า “ตุ๊กตาชาววังบ้านบางเสด็จ” หรือ “Ban Bang Sadet Court Doll” หรือ “Tuk Ka Ta Chao Wang Ban Bang Sadet”

(2) ให้ระบุชื่อผู้ผลิตหรือผู้ประกอบการค้า สถานที่ผลิตหรือจัดจำหน่าย หรือข้อมูลอื่นที่เป็นประโยชน์ เช่น รูปแบบชุดตุ๊กตา การใช้ประโยชน์ ข้อเสนอแนะในการเก็บรักษา ตำนานหรือประวัติความเป็นมา เป็นต้น

(6) ความสัมพันธ์ระหว่างสินค้ากับแหล่งภูมิศาสตร์

ลักษณะภูมิประเทศ

ตำบลบางเสด็จ อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดอ่างทอง ตั้งอยู่ภาคกลางของประเทศไทย ภูมิประเทศมีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทำนาและปศุสัตว์ ดินส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นดินเหนียวปนดินร่วน และดินตะกอนลุ่มแม่น้ำที่มีเนื้อดินเป็นพวกดินเหนียวหรือดินเหนียวจัด มีแหล่งน้ำธรรมชาติและคลองชลประทานซึ่งได้รับน้ำมาจากแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นสายหลัก สภาพพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มหรือที่ราบเรียบ มีน้ำแช่ขัง ช่วงฤดูฝนมักเกิดน้ำล้นตลิ่งเข้าท่วมไร่นา ทำให้น้ำพัดพาตะกอนแร่ธาตุเข้ามาสะสมส่งผลให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์ และมีลักษณะเป็นดินเหนียว เนื้อละเอียด คุณภาพดี

ลักษณะภูมิอากาศ

สภาพภูมิอากาศ ตำบลบางเสด็จได้รับอิทธิพลของลมมรสุมที่พัดประจำฤดูกาล 2 ชนิด ได้แก่ ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือที่พัดปกคลุมในช่วงฤดูหนาว ทำให้มีสภาวะหนาวเย็นและแห้ง และลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ที่พัดปกคลุมในช่วงฤดูฝนทำให้มีฝนและอากาศชุ่มชื้น อุณหภูมิค่อนข้างสูง มีอากาศร้อนอบอ้าวในฤดูร้อน ส่วนในฤดูหนาวไม่หนาวจัด อุณหภูมิเฉลี่ยทั้งปีประมาณ 28 - 30 องศาเซลเซียส มีปริมาณฝนเฉลี่ยทั้งปีอยู่ในเกณฑ์น้อย ประมาณ 1,000 - 1,200 มิลลิเมตร ความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ยตลอดทั้งปีร้อยละ 74.4

ด้วยสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศดังกล่าว ส่งผลให้ตำบลบางเสด็จมีดินที่มีคุณลักษณะเป็นดินเหนียวเนื้อดี มีความละเอียดสามารถนำดินจากท้องนาในพื้นที่ไปใช้เป็นวัตถุดิบหลักของการทำตุ๊กตาชาววังที่มีคุณภาพดีได้ อีกทั้งสภาพอากาศเอื้ออำนวยต่อขั้นตอนการผลิตตั้งแต่การเตรียมดิน การผึ่งตุ๊กตา ต้องอาศัยอากาศร้อนและแห้ง เพื่อให้ตุ๊กตาค่อย ๆ แห้งอย่างช้า ๆ ก่อนนำไปเผา ซึ่งเป็นเทคนิคช่วยให้ตุ๊กตาไม่แตกขณะเผา รวมถึงการตกแต่งระบายสีที่ต้องอาศัยการผึ่งลมให้แห้งสนิทไปทีละชั้น ลักษณะทางภูมิประเทศและภูมิอากาศจึงเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้สามารถผลิตตุ๊กตาชาววังบ้านบางเสด็จได้อย่างมีคุณภาพ และมีลักษณะที่แตกต่างจากตุ๊กตาชาววังที่ผลิตจากแหล่งอื่นจนมีชื่อเสียงมาถึงปัจจุบัน

ประวัติความเป็นมา

ในช่วงปี พ.ศ. 2517 - 2519 บ้านบางเสด็จ ตำบลบางเสด็จ อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดอ่างทอง ประสบปัญหาอุทกภัยติดต่อกันหลายปี ชาวบ้านที่มีอาชีพหลักในการทำนา ทำอิฐ และเหลาไม้รูป ได้รับความเดือดร้อนอย่างหนัก การดำรงชีวิตลำบากเพราะขาดรายได้ จนเมื่อวันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2519 สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ได้เสด็จฯ เยี่ยมราษฎร ณ วัดสระแก้ว ทรงรับทราบถึงปัญหาความเดือดร้อนของชาวบ้านโดยตรงจากคำกราบบังคมทูลของนายแจ้ง ชูจันทร์ ตัวแทนชุมชน ด้วยพระมหากรุณาธิคุณอันหาที่สุดมิได้ ทรงรำลึกถึง “ตุ๊กตาชาววัง” ซึ่งเคยทอดพระเนตรเมื่อครั้งยังทรงพระเยาว์ ทรงเห็นว่าเป็นงานหัตถศิลป์ที่เหมาะสมแก่การฟื้นฟูและสามารถเป็นอาชีพเสริมให้แก่ชาวบ้านที่ประสบภัยพิบัติได้ โดยใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น ดินเหนียวจากท้องนา และไม่ต้องใช้ต้นทุนสูงนัก จึงทรงมีพระราชดำริให้จัดตั้งโครงการ

สอนปั้นตุ๊กตาชาววังขึ้นในหมู่บ้านบางเสด็จ โดยได้เริ่มขึ้นอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 19 มกราคม พ.ศ. 2519 ซึ่งใช้ศาลาการเปรียญวัดท่าสุทธาวาสเป็นสถานที่สอน สัปดาห์ละ 2 วัน เป็นระยะเวลา 3 เดือน ด้วยคณะครูผู้สอนที่เชี่ยวชาญทางศิลปะ เมื่อครบหลักสูตรผู้เรียนสามารถสร้างตุ๊กตาได้อย่างมีฝีมือ ทั้งนี้ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้ากรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จฯ มาพระราชทานกำลังใจแก่ชาวบ้านหลายครั้ง อีกทั้งยังทรงเป็นประธานในพิธีไหว้ครูช่างปั้นตุ๊กตา และมีพระโอวาทที่สร้างแรงบันดาลใจแก่ชาวบ้านผู้เริ่มต้นอาชีพนี้ใหม่

ในระยะเริ่มต้น ชาวบ้านยังไม่ได้นำตุ๊กตาออกขายสู่ตลาด สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ จึงทรงพระกรุณาฯ ให้เจ้าหน้าที่คัดเลือกผลงานที่ดีจากชาวบ้าน แล้วนำไปจัดจำหน่ายในร้านจิตรลดา และพระองค์ยังทรงรับซื้อผลงานที่ยังไม่มีตลาดรองรับเพื่อเป็นขวัญกำลังใจให้ชาวบ้านได้พัฒนาฝีมือต่อยอดผลงานจนเป็นที่รู้จัก กระทั่งวันที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2519 พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ได้เสด็จฯ เยี่ยมโครงการตุ๊กตาชาววัง ณ วัดท่าสุทธาวาส ได้พระราชทานคำชมเชยผลงานของสมาชิกกลุ่ม และพระราชทานรางวัลเพื่อสร้างขวัญกำลังใจ ต่อมาพระบรมวงศานุวงศ์เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรความก้าวหน้าโครงการอีกครั้ง ด้วยพระราชดำริในการพัฒนาตุ๊กตาชาววังนี้ ไม่เพียงช่วยให้ชาวบ้านมีรายได้เสริม แต่ยังเป็นการอนุรักษ์งานศิลป์ไทยแบบโบราณ ให้คงอยู่ไม่สูญหาย โดยที่ตุ๊กตาชาววังบ้านบางเสด็จนั้นถือเป็นวิวัฒนาการที่สืบต่อมาจากของเดิมในราชสำนัก แต่ปรับรูปแบบ สีส้น และเอกลักษณ์ให้เข้ากับบริบทของชุมชน

ทุกวันนี้ “ตุ๊กตาชาววังบ้านบางเสด็จ” ได้กลายเป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีชื่อเสียงของจังหวัดอ่างทอง เป็นผลิตภัณฑ์ที่สื่อถึงรากเหง้าแห่งวัฒนธรรมไทย ฝีมือที่ประณีต ละเอียดย่อน และแรงบันดาลใจจากพระเมตตาของในหลวง รัชกาลที่ 9 และพระบรมราชินีนาถ ชาวบ้านจากมือที่เคยจับเสียมจึงสามารถเปลี่ยนมาเป็นช่างศิลป์ ผู้สืบสานงานแผ่นดินได้อย่างสง่างาม และยืนหยัดเป็นงานศิลป์ระดับชาติจวบจนปัจจุบัน

(7) ขอบเขตที่ตั้งแหล่งภูมิศาสตร์

ขอบเขตพื้นที่การผลิต ตุ๊กตาชาววังบ้านบางเสด็จ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลบางเสด็จ ของอำเภอบางบาล จังหวัดอ่างทอง รายละเอียดตามแผนที่

(8) การพิสูจน์แหล่งกำเนิด

- (1) ตุ๊กตาชาววังบ้านบางเสด็จ ต้องผลิตในเขตพื้นที่ที่กำหนด และตามกระบวนการผลิตข้างต้น
- (2) กระบวนการผลิตจะต้องผ่านการควบคุมตรวจสอบ คือ มีการขึ้นทะเบียนสมาชิกผู้ผลิตและผู้ประกอบการค้า ตุ๊กตาชาววังบ้านบางเสด็จ รวมทั้งต้องมีเอกสารกำกับเพื่อการตรวจสอบย้อนกลับได้

(9) เงื่อนไขที่นายทะเบียนกำหนดตามมาตรา 15

- (1) ให้มีการจัดทำทะเบียนสมาชิกผู้ผลิตและผู้ประกอบการค้าที่ใช้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ตุ๊กตาชาววังบ้านบางเสด็จ
- (2) ผู้ขอขึ้นทะเบียนสมาชิกผู้ผลิตและผู้ประกอบการค้า จะต้องปฏิบัติตามคู่มือการปฏิบัติงานสำหรับสมาชิกผู้ขอใช้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ตุ๊กตาชาววังบ้านบางเสด็จ และดำเนินการตามแผนการควบคุมตรวจสอบทั้งกระบวนการผลิตในระดับผู้ผลิตและระดับจังหวัด

